

**Is there a Move to
the Right in
Germany?**

Following the enthusiastic reaction to the reunification and a period of huge but rather inefficient economic investment in the eastern lands, new trends are now taking shape in Germany. Among them those referring to changes in the discourse of the German elite and in the values and ideologies which are shared by a growing proportion of the population, particularly by students, are important matters of concern.

A new intellectual ethos seems to be in the offing and this is of a nationalistic conservative type, located on the right of the German political spectrum. The study presents some historical roots of this new trend and its basic features, considering current cultural discussions and data provided by social surveys or opinion polls among students and intellectuals. Though the dichotomy left-right seems to be irrelevant for the subjects, most of the cultural and sentimental options cluster around the traditional political right of the national conservative stand. What may be the consequences of this emerging trend in Germany is a problem which begs for further analysis.

DEPLASARE SPRE DREAPTA ÎN GERMANIA?

RADU NECULAU

La cinci ani de la reunificarea Germaniei, dezbatările intelectuale și politice cu privire la perspectivele identitare ale nouului stat și la sansele reducării fracturilor de agregare devin din ce în ce mai sceptice. Perioadei inițiale de entuziasm și de speranță (asemănătoare celei cunoscute de români vizavi de Basarabia) i-au urmat consternarea față de dimensiunile marasmului civic și moral din "noile landuri" precum și disatisfacțiile față de eforturile neprevăzute de egalizare economică și a nivelului de trai. Vechile formule de diferențiere, disociere și etichetare socială au fost înlocuite de o terminologie cu amprentă geografică: Wessies și Ossies, vesticii și esticii. Iluziile unci refaceri instantane a identității colective (termen pe care îl prefer celui de identitate națională) s-au spulberat, iar spațiul afectiv în care s-a construit mitul reunificării și-a redus considerabil dimensiunile, lăsând loc dezorientării. Astăzi, când refacerea economică a țării se arată mai complicată decât se credea iar strategiile federale se dovedesc destul de lipsite de eficiență, bancul trist care circula acum câțiva ani ("Wir sind ein Volk", îi declara un Ossie cu ochii umede de emoție unui frate occidental. "Und wir sind ein andere", îi replică celălalt) pare să marca cea mai pregnantă a stării de spirit.

Rupturile se accentuează în urma restricțiilor și presiunilor financiare. Germania ieșe abia în acest an dintr-o depresie economică prelungită. Se aplică, începând din luna ianuarie a anului 1995, taxe suplimentare, "de solidaritate", pentru Est. Sume imense ("Der Spiegel" avansează cifra de 60 miliarde DM, pe care Theo Waigel, ministrul de finanțe al coalitiei creștin-

democratice, o apreciază drept exagerată, ea fiind de "numai" 35-45 de miliarde) sunt pierdute fără urmă în investiții inexistente sau complet neproductive (sedii somptuoase de bănci, infrastructuri modernizate peste nivelul actual al celor din Vest, amenajări edilitare excesiv de luxoase). Salarialele estice sunt gonflate iar taxele reduse. Firmele vestice ezită să investească în fosta DDR (preferând Cehia, Ungaria și Polonia) din cauza slabiei productivități a științelor și a unei mentalități uvrire care nu mai amintesc de faimoasa "deutsche Wertarbeit".

Eforturile de echilibrare și scopurile îndepărtate sunt, acum, mai clare decât acum câțiva ani. În schimb, efectele secundare sunt aproape de neprecizat. Analistii germani sunt precauți în a oferi previziuni. Consecințele imediate, însă, conjuncturale sau structurale, se află în centrul dezbatelor. Dinamica politică a străzii și izbucnirile naționaliste și rasiste (Rostock-ul fiind exemplul cel mai cunoscut) constituie un semnal de alarmă. Tot astfel, tendința de evoluție a opțiunilor politice ale anumitor segmente ale electoratului. În alegerile din 1990 a crescut într-un procentaj destul de ridicat ponderea instituțională a extreamei drepte (republicanii și național-democrații), în defavoarea ecologiștilor care au ieșit, atunci, din arenă. În 1994, extrema dreaptă părăsește parlamentul (unde nu s-a aflat niciodată în centrul scenei politice, fiind marginalizată), în schimb noii căștigători sunt comuniștii (în mare parte din fosta DDR), reorganizați într-un partid, PDS, cu un ecou considerabil în Est și în regiunile mai paupere ale Vestului și sprijinit de câțiva intelectuali de marcă, între care Stefan Heym. Verzii revin cu un program mai accentuat de stânga, în vreme ce partidele tradiționale stagnează (CDU-CSU, creștin-democratice, și SPD, social-democrat) sau alunecă vertiginos (FDP, liberal).

La o privire superficială, s-ar

părea că peisajul german a rămas, în linii mari, neschimbat și că efectele reunificării sunt neglijabile față de colosală putere de absorție a tendințelor centrifuge. Burghezia germană pare a fi rămas neclintită, iar valorile democratice burgheze, morale și economice, atașamentul față de o ideologie a bunăstării și a statului redistributiv nu ar avea concurență redutabilă în viitor. Singurele schimbări vizibile care pot fi semnalate sunt de modificare a culorii în regiunile periferice ale structurii politice și ale ierarhiilor valorice pe care se întemeiază contractul social german. Totuși, două fenomene, necoroborate și deocamdată liminare, contrariază garanțiile de soliditate ale societății și sistemului politic german, în versiunea existentă astăzi. Ambele fenomene consemnează o mutație survenită în discursul elitei și în orientările și reperele sale valorice și ideologice, în sensul unei deplasări conservatoare, spre dreapta, și sugerează constituirea unor forme de reproducere, nu pe seama marginilor, ci în chiar mijlocul organismului instituțional. Este vorba de conturarea unui curent intelectual național-conservator și de o modificare de atitudine, în aceeași direcție, a studenților germani din facultățile cheie pentru funcționarea sistemului: drept, economie, administrație publică. Procesul nu este, încă, foarte vizibil. Transformările, în parte observabilă, sunt minime. Totuși, dacă observăm că acestea ating viitoarea elită și tind să o contamineze, procentajele mici devin importante. Iar într-un stat democratic stabil, variațiile minime dețin o semnificație mai profundă și dau seama de o schimbare mai serioasă decât, spre exemplu, în societățile est-europene. Dinamicile în cele două regiuni sunt diferite, ritmurile și valorile simbolice nu se suprapun, iar cotele de alarmă sunt cu totul altele.

Fenomenele pe care le-am semnalat și pe care voi încerca să le descriu

nu intră în categoria spectaculosului. Asemănări și forme publice mai pregnante pot fi identificate în întreaga lume occidentală (cazurile Berlusconi și, recent, New Grenwench). Germania însă, chiar în currenț fiind, se bucură întotdeauna de un tratament mai special. Sensibilitatea și conștiința istorică joacă un rol mai special în analiză. Astfel că o deplasare spre dreapta a Germaniei dobândește o cu totul altă rezonanță, pe care nu o putem evita.

Național-conservatorismul german

Național-conservatorismul german nu este o apariție de ultimă oră care bulverzează habitudinile și tonul dominant al intelectualității germane din ultimele decenii. Majoritatea liderilor de opinie ai noului currenț nu sunt personaje inventate peste noapte și, cu câteva excepții, nume legate de revista *Junge Freiheit* (publicată inițial la Freiburg și transferată, simbolic, la Potsdam, acest leagăn al autoritarismului prusac) nu aparțin celor mai tinere generații. Reprezentanții mai cunoscuți sunt ori mai vechi simpatizanți convertiți ai stângii (precum Gerd-Klaus Kaltenbrunner, nepot al odiosului personaj din perioada celui de-al treilea Reich sau Rainer Zitelmann, fost maoist, astăzi liderul tinerei drepte intelectuale germane) ori anexe și emuli ai național-conservatorilor germani antebelici, precum Arnold Gehlen și Ernst Jünger (retras acum, la centenar, lângă Sigmaringen). Aceștora li se adaugă scriitori și oameni de teatru, mulți dintre ei din fostă DDR (precum Botho Strauß, Frank Castorf - director al *Volksbühne* din Berlinul de Est -, sau Heiner Müller, de la *Berliner Ensemble*), chiar membri ai comunităților academice care preferă să se exprime în reviste precum *MUT*.

Rădăcinile currențului sunt, prin urmare, biografic și ideologic, diferite.

Geografic, ele se întind în fostă Germanie de Est, iar istoric până la perioada weimariană¹. Semne ale acestei orientări au apărut nu numai în perioada care a urmat reunificării (deși a fost potențată de aceasta, miza declarată a luărilor de poziție fiind majoritară unei noi identități care să răspundă actului politic). Teme similare au fost vehiculate și în anii '80, în timpul aşa-numitei *Historikerstreit*, catalogată (și pe drept cuvânt) drept încercare de rescriere și revizuire a istoriei politice a celui de-al treilea Reich. Dezbaterea, atunci, a implicat nume de calibru ale intelectualității germane precum A. Hillgruber (autor al cunoscuții Hitler, König Carol und Marshall Antonescu) și Ernst Nolte (teoretizator al *Weltbürgerkrieg-ului*), pe de o parte, sau Jürgen Habermas, de cealaltă parte.

Între ideile cele mai socante ale revizioniștilor, punctele de dispută, două sunt esențiale în înțelegerea evoluțiilor conservatoare de astăzi.

În primul rând, se încerca o reevaluare a relațiilor (morale, mai ales) ale Germaniei cu Uniunea Sovietică (responsabilitatea germană în agresiunea și atrocitățile săvârșite împotriva Uniunii Sovietice ar fi fost compensată și anulată de marșul Armatei Roșii spre Berlin). În al doilea rând, o reevaluare a Holocaustului, considerat de către istoricii conservatori drept parte integrantă a strategiei de război germane după intrarea în conflict a Statelor Unite (și prin aceasta "justificabil"), iar nu un act complet indiferent la "logica războiului".

Rezolvarea de o manieră convenabilă a acestor două puncte însemna, de fapt, o justificare convenabilă de sine și, mai mult, începutul unei încercări de a construi un fundament național și integrator nevinovat pentru o nouă ideologie a identității germane. Stilul de argumente amintește de scrisorile lui Heidegger din perioada imediat postbelică, în care filozoful anula semnificația

Holocaustului prin crimele asupra germanilor din est, uitând că atrocitățile nu dispar prin contrapunere. Renunțarea la meditația univocă asupra proprii responsabilității și vinovăției (inaugurată de către Jaspers) se sprijină pe echivalarea celor două regimuri opuse ideologic, dar egale ca expresie totalitară (fascismul și stalinismul). Autorii transferă realitatea istorice și morale o relație care tine de logica dialectică, în care cei doi termeni antitetici se anihilează, iar rezultatul, sinteza lor, se dorește a constitui o bază pentru un nou început. Întrebarea "ce fel de început?" nu este, însă, defel retorică. O arată acest nou conservatorism din Germania de astăzi care prezervă cel puțin două similarități frapante cu tezele revizioniștilor din anii '80. În primul rând, o manifestă rusofilie, construită pe seama admirării fată de organicismul culturii rusești, fată de autoritarismul statului rusec presovietic, iar în al doilea rând în trena dezbatării asupra rolului simbolic pe care îl detine conceptul "Auschwitz" în discuțiile publice ale intelectualității germane.

Înainte de a intra în miezul problemei, să semnalez și un cadru mai larg de referință, printr-o scurtă comparație cu celealte scene occidentale. Asemănări pot fi întrebată în unele expresii ideologice americane. Francis Fukuyama, preluând modificat tema sfârșitului istoriei și a dispariției ideologiilor de la Daniel Bell, favorizează implicit o hegemonie a liberalismului conservator american, în vreme ce Samuel Huntington (autor al excesiv elogiatului *The Clash of Civilizations*) reconturează un stil de gândire impregnat de sensul organicist al cuplului civilizație-cultură și care se găsește la remorca unui curent post-romantic de sorginte germană. Aceste tendințe pot fi alăturate fundamentalismului creștin dezvoltat tot în America (un fel de șiatism protestant), dar și criticiilor 'postmoderni' de dreapta ai

modernității occidentale (pe care Habermas nu ezită să-i numească neo-conservatori¹), dintre care cel mai cunoscut este Alasdair MacIntyre.

Zona franceză este relativ neutră la asemenea derapaje. Deplasarea spre dreapta a unor intelectuali precum Glücksmann și Henri-Lévy nu poate fi atașată conservatorismului. Totuși, expresii politice ale unei orientări asemănătoare există, cum este în cazul lui Le Pen și al monarhiștilor. Oricum, dezbatările publice ale ultimilor ani vizavi de colaborationismul intelectual cu guvernul de la Vichy (ale căror ecouri, cele mai recente, s-au centrat pe cazul istoricului Lucien Feuvre și al relațiilor sale cu Marc Bloch în editarea, sub ocupație, a *Analelor*) sau cu privire la cazul Heidegger au constituit un debușeu suficient și au moderat reacțiile conservatoare:

În Germania lucrurile par a sta altfel. Vinovăția (resimțită colectiv sau nu) a intelectualilor germani are oricum o direcție colectivă, fată de perceperea responsabilităților în mod individual, în Franța. De unde și o anumită etică a argumentării publice. Reproșurile pe care le aruncă noua dreaptă asupra preopinenților este de a fi transformat această deontologie în instrument de teroare și de a fi tabuizat temele identității germane, plasându-le sub cuvinte cheie care blochează orice inițiativă de discuție. Unul dintre aceste cuvinte este tocmai "Auschwitz". Impactul pe care îl provoacă, pretind neo-conservatorii, împiedică reintroducerea în circuit a unor noțiuni precum 'comunitate', 'jertfă', 'națiune'. Cei care le utilizează (adică național-conservatorii) ar suferi din partea stângii intelectuale aceleași persecuții pe care le-au îndurat democrații în anii intoleranței, tăcerea impusă și arderea cărților. Intenția conservatorilor, aici, este destul de transparentă: manipularea semnificațiilor unei politici de tip totalitarist în vederea demitizării adversarilor ideologici și

DEPLASARE SPRE DREAPTA ÎN GERMANIA?

pozarea în victime ale unor asemenea practici. Prin această strategie concentrată pe libertatea de expresie se evită și identificarea propriei poziții cu extrema dreaptă, intoleranța și excessul. Adevarății totalitariști, după același Heimo Schwilk, sunt în tabără cealaltă, a 'democraților'. Acest joc al proiecțiilor și al victimizării nu reprezintă decât partea de sus a expresiei revoltei conservatoare. Tehnica de atragere a simpatiei este în asemenea cazuri însă absolut necesară pentru a se facilita reacomodarea unui vocabular și a unui tip de retorică pe care Peter Glotz, fost secretar general al partidului social-democrat, declară că ar fi crezut-o dispărută "în sânge, în 1945"⁴. Acest vocabular, de fapt, acoperă concepe și practici ale autoritarismului și militarismului german antebelic.

Heimo Schwilk este unul dintre editorii volumului *Die selbstbewußte Nation*, apărut la Ullstein Verlag (editură a grupului editorial Springer), la Berlin, în 1994. Cartea succede unei prime luări de atitudine a lui Botho Strauß care, în februarie 1993, publică în *Der Spiegel* un text intitulat "Anschwellender Bockgesang", termen care desemna, în Grecia antică, tragedia și care, în Germania ca și în Franță, constituie o referință utilizată permanent de către noua dreaptă. Textul lui Botho Strauß denunță "ipocrizia moralei publice" care toleră "deprecierea sexului, a soldatului, a Bisericii, a tradiției și autorității" și cere o reîntoarcere la valorile tradiționale ale statului și ale culturii, la un militantism național, la o imagine a poporului "capabil să-și apere cultura împotriva altora și este gata să-și verse sângele pentru acest scop". Botho Strauß se declară de dreapta ca reacție la opinia dominantă a "acestei lumi fără pasiune, în care durerile și fericirea sunt socializate".

Ideile lui Botho Strauß sunt confuze și contradictorii. Ideea depersonalizării este o prelucrare naivă a unor teme

variante, cu referință la crizele modernității. Ele merg de la constatarea lui Fukuyama privind dethematizarea oamenilor (mai vechi idee platonice) și apariția oamenilor "fără piepturi", până la incriminarea raționalității dependente de scop descrise de Max Weber, a dezvăluirii lumii (Marcel Gauchet) și a omului unidimensional al lui Marcuse. Conceptele și referințele sale sunt extrem de variate, inclusiv autori și teorii atât de dreapta, cât și de stânga (fost saizcioletist convins, atunci când era de bonton să fie, Botho Strauß a urmat și cursuri ale lui Adorno) în conturarea unui eclectism ideatic și referențial la care sunt acomodate și teorii științifice, precum cele dezvoltate de fizicianul Fred Hoyle (teoria steady-state) și de neurobiologul Maturana (auto-poiesisul)⁵. Tipic însă atât pentru Botho Strauß, cât și pentru majoritatea liderilor noii drepte în căutarea de teoretizări convenabile este apelul la modele ale lumii de filiație antimodernă, influențate de pesimismul istoric și de subiectivism, și de convingerea în iminență prăbușirii cunoașterii⁶.

Nimic nou, de la Nietzsche, Heidegger și post structuraliști. Irationalismul lui Botho Strauß (care l-a împins pe Peter Glotz să afirme că scriitorul este "un nebun periculos") nu a împiedicat dezvoltarea curentului într-o structură cât se poate de rațională. Publicarea volumului *Die selbstbewußte Nation* marchează pasul următor. Antologia grupează tot ceea ce este național-conservator în Germania de astăzi. Brigitte Seebacher-Brandt (soția fostului cancelar), Manfred Brunner, Ernst Nolte, Rüdiger Safransky (autor al unei recente biografii heideggeriene), Hans-Jürgen Syberberg, Rainer Zittelmann, Hartmut Lange, Michael Wolffsohn sunt printre autorii care luptă împotriva "caracterului totalitar al mediilor moderne", restaurând "conceptul de națiune", de "suveranitate națională", "încrederea de sine germană", subminate până acum de stigmatizarea

celor care le propun de către preopinenți, democrații de stânga, prin greșita utilizare a "armeii morale" care este Auschwitz-ul.

Pretențiile la inocență ale autorilor sunt, însă, demontate de ideologia subiacentă a curentului. Avem de-a face cu o filozofie politică a romanticismului (teoretizată de către filozoful de dreapta Carl Schmitt în *Die Politische Romantik*) inspirând o teorie a acțiunii și un cadru instituțional conservator (cum este cazul lui Pangratz, după care există doar națiunistă; celelalte, națiunile-clan, sunt destinate dispariției și sunt nelegitime; idei asemănătoare sunt susținute și de către junii de la *Junge Freiheit*), deși romanticismul, spre deosebire de conservatorism, este antinaționalist și universalist în exprimările sale inițiale. Aceasta este cât se poate de evident în conturarea de către național conservatori a dualismului stat puternic și autoritar, cu o politică externă nu a concordiei și egalizațiilor globale, ci a propriilor interese și ale prevalenței politicilor regionale severe, opus societății civile.

Cel mai interesant este că asemenea idei conservatoare și romantice se regăsesc chiar sub umbrela postmodernismului, sau, cel puțin, a aripișorii de dreapta, care, în estetică, este manifest romantic. Revista *MUT*, spre exemplu, este programatic ilustrată exclusiv cu opere de artă romantică, melancolice și nostalgice față de un anumit echivalent politic. Cât despre contrapartea acestei nostalgii, este suficient să semanăm cea mai recentă expoziție destinată romanticismului german, organizată la Londra, și care indică destul de clar filiațiile romantice și naziste, cel puțin în orizontul artei.

Germania, sunt de părere conservatorii, ar trebui să devină un asemenea stat, neancorat la alianțele vestice postbelice. Acuzelor că un asemenea model a eşuat în dezastrele din 1918 și 1945 li se replică, ipocrit, în

numele Hannei Arendt (potrivit căreia nu tradiția germană ar fi fost vinovată pentru dezastrul "național", ci distrugerea tuturor tradițiilor). De altfel, asemenea încercări forțate de disculpabilizare rezonează cel puțin curios cu tonul revistelor citate. *Junge Freiheit*, de exemplu, indică sistematic, în descrierea cauzelor nefericirii germane, "dictatul de la Versailles".

Această ofensivă nu este îndreptată împotriva stângii tradiționale, marxiste, cum s-ar putea crede - deși antisocialismul este o temă recurrentă. Numeroase argumentări național-conservatoare se folosesc de idei recontextualizate ale criticii frankfurteze. Tinta lor este liberalismul și societatea civică liberală, mișcările de emancipare. După cum afirmă Heimo Schwilk, "noi (conservatorii - n.m.) suntem împotriva materialismului, triumfului egoismului, multiculturalismului și feminismului". Și, am putea adăuga, împotriva unei societăți multiculturale globale și pentru un centru de putere europocentrist, de vreme ce Ernst Nolte, într-un interviu în *Der Spiegel*, susținea ideea că Franța și Germania, ca forțe conducețoare, trebuie să devină nu puteri ale lumii, ci puteri europene ale lumii. Cât despre resortul intern 'obiectiv' al acestei reacții conservatoare, el este alcătuit din noile redefiniri ale Germaniei după unificare. Încercarea lui Botho Strauß este cel mai bine descrisă în ambiția și riscurile ei de către Franz Wille (redactor șef la *Theater heute*, revistă berlineză la care colaboră și Botho Strauß) care, într-o scrisoare din 27 octombrie 1994, publicată în *Der Spiegel*, îi cere dramaturgului să se distanțeze de național-conservatori, scriindu-i: "Credeți că unitatea Germaniei, de care suntem atât de departe, în gândire și sentiment, poate fi accelerată de o bună conștiință națională la care se face apel reducând semnificațiile crimelor comise de fostă Germanie unită?"

DEPLASARE SPRE DREAPTA ÎN GERMANIA?

Studenții germani: opțiuni politice și orientări valorice

Național-conservatorismul german nu a făcut alianță nici cu partidele conservatoare reprezentate în parlament și care formează guvernul, CDU-CSU (pentru că acestea sunt vehement pentru integrarea europeană), și nici cu extrema dreaptă (național-democrații sau republicanii). Mișcările radicale de dreapta nu se alimentează de la ideologia național conservatoare (în primul rând pentru că, deși elitistă, nu este rasistă și antisemită). Curentele fascizante sunt în continuare marginalizate în sistemul politic și în alianțele ideologice germane, iar strategia lor rămâne în continuare una de racolare a periferiei.

Cui, atunci, se adresează național-conservatorii germani și care sunt grupurile sociale care ar putea oferi legitimitatea unei eventuale agregări politico-instituționale? Sau, formulat altfel, cine sunt cei mai susceptibili de a recepta favorabil discursul național-conservator?

În cele ce urmează voi încerca să ofer un posibil răspuns la aceste întrebări, urmărind ultimele evoluții ale opțiunilor politice și ale orientărilor valorice în cazul studenților germani. Materialele și informațiile folosite pentru a realiza acest survol sunt preluate din cercetările efectuate de sociologi, psihologi și specialiști în educație în cadrul centrului de cercetare a vieții academice al Universității din Konstanz, condus de Tino Bargel (căruiu îi mulțumesc și pe această cale pentru permisiunea de a reproduce și utiliza date statistice realizate de echipa sa) și coordonat de profesorul în sociologie Erhard Roy Wiehn. Acest grup oferă de mai bine de zece ani analize extrem de numeroase și detaliate asupra sistemului de educație german, prin cercetări efectuate la scară federală, inclusiv în Germania de Est, din 1990. Cea de-a doua sursă o constituie

discuții desfășurate la universitatea din Konstanz și realizate de organizații conservatoare ale studenților, precum RCDS, Junge Union sau de către fundația Konrad Adenauer. În cursul discuțiilor purtate la aceste întâlniri s-a cristalizat ideea că, implicit și neasumat, membrii organizațiilor conservatoare de tineret converg spre o ideologie național-conservatoare, temperată încă de un pragmatism european în politica de integrare.

Interesant este însă că, deși majoritatea analiștilor converg în acceptarea acestei evoluții, rezultatele statistice ale sondajelor de opinie indică o deplasare cu mult mai redusă (a se vedea materialul ilustrativ din secțiunea "Arhiva sociologică"). Identificarea studenților cu partide de coloratură conservatoare (creștin-conservatori și național-conservatori) este scăzută. Explicația rezidă în mare parte în inconsistenta ofertei instituționalizate. Aprecierea propriei poziții politice de către studenți în spectrul stânga-dreapta este, de asemenea, neconcludentă. De fapt, suprapunerea celor două tipuri de etichetare (stânga-dreapta, social-democrat/liberal - creștin-național-conservator) poate duce, în cazul Germaniei, la erori. Opțiunea pentru valori naționaliste nu este percepută de către studenții germani drept opțiune implicită pentru dreapta politică. Cei care se declară conservatori refuză etichetări de acest gen. Problema, aici, nu este a adevarării propriilor poziționări în spectru la pachetul ideologic vehiculat. Ideologia național-conservatoare, deocamdată, deși își conturează discursul în bună parte asupra degradării instituțiilor tradiționale, se concentrează mai curând asupra laturii neinstituționale a fenomenului. Decăderea este cea a valorilor și a filozofiei de viață pe care acestea se sprijină. Din acest motiv, o opțiune deschisă față de național-conservatorism nu presupune neapărat și o opțiune față de un model clar doctrinal și

instituțional, ci față de unul cultural și afectiv. Cercetătorii care caracterizează emergența discursului național-conservator o descriu cel mai frecvent prin utilizarea expresiei clasice: lupta culturii împotriva civilizației. Faptul că acest curent își revendică o vitalitate și resurse naționale, chiar pangermanice, uneori, face dificilă fixarea într-un model "secularizat" de organizare și acțiune socială sau politică - aşa cum o presupune sistemul social și politic modern. Dreapta germană, în forma desemnată mai sus, este o nebuloasă, un conglomerat nestructurat și neancorat. Astfel că studenții germani care simpatizează o asemenea ideologie vor opta mai curând pentru acele partide și vor ocupa zone ale spectrului politic aflate într-o solidaritate destul de vagă, descrisă mai curând de filozofia vieții subiacentă sau de un *background* emoțional familiar. Sau nu vor opta deloc. În orice caz, aşa cum o arată studiile pe care îmi întemeiez afirmațiile¹⁰, nu vor alege un partid cu o doctrină polarizată și vehement contestată de ambele centre democratice ale spectrului politic.

De altfel, unul dintre pericolele semnalate de către Tino Bargel¹¹ este nu neapărat opțiunea conservatoare, ci indiferența față de viața politică și considerarea tuturor partidelor și ideologiilor exprimate partnic drept asemănătoare și nerelevante. Opțiunea masivă a studenților pentru mișcarea ecologistă ("Grüne/Bündnis 90") este semnalul unei preferințe accentuate față de alternativa nu la o anumită orientare politică și ideologică, ci la întregul spectru politic și ideologic, la însăși această idee. Disatisfacția față de politica actuală din Germania (vezi tabelul nr. 9) este terenul în care se instalează național-conservatorismul, ca alternativă nu politică, ci afectivă și "culturală".

Majoritatea celor favorabili ideilor vehiculate de către Botho Strauß și de "noua dreaptă" tind să respingă etichetele politice (motivând apartenența lor la un

sistem în întregime nesatisfăcător). Ei își caracterizează poziția prin "patriotism" și naționalism cultural, protectionism față de ingerințele alogene, în opoziție cu "patriotismul constitutional", descris de către Hannah Arendt, și prin care s-a definit politica națională a Germaniei postbelice. Dacă ar trebui să indice zone ale spectrului, vor oferi răspunsuri deconcertante (centru stânga, centru, centru-dreapta cel mai frecvent, dar extrem de rar dreapta; tabelele 1, 2, 3, 4, 13). Contradicția evidentă dintre ideile susținute (și consecințele teoretice și doctrinale) și respingerea etichetei "dreapta" nu este percepută decât de cel din afară. Așa că aprecierea privind deplasarea spre dreapta în Germania - în comunitatea studențească - este destul de greu de susținut și ar fi vehement respinsă de către cei vizăți. Transferul este atipic și nu prezervă trăsăturile politice și doctrinale clasice. Din acest motiv, cred, deplasarea poate fi mai ușor descrisă și sesizată în raport cu aspectul cultural al fenomenului și cu orientările valorice generale, sociale și morale ale studenților (tabelele 5, 6, 11, 12).

Ce este specific, atunci, din această perspectivă, național-conservatorismului? În primul rând, dorința de a se apăra față de alienarea națională culturală, cu o consecință imediată în acceptarea ideii de limitare a imigrației (sloganul "Ausländer-Raus!" este înlocuit de "Ausländer-Nicht-Rein!") și de reducere a investițiilor și a sprijinului acordat țărilor în curs de dezvoltare (attitudinea studenților față de acest punct este ilustrată în tabelul 5). În al doilea rând, respingerea integrării europene, considerată drept factor de pierdere a identității naționale, extensie a fricii de alienare. Ambele puncte sunt defensive. La acestea se adaugă preferința pentru ordine, armonie, unitate - teme controversate și nelinișitoare, întotdeauna, pentru orice democrație - și tendința crescândă de a opta pentru valori convenționale (ilustrate în tabelele 7, 8, 9, 12).

DEPLASARE SPRE DREAPTA ÎN GERMANIA?

Într-un mediu studențesc tradițional expus diversificării, aceste atitudini și orientări nu sunt prin nimic spectaculoase. În Germania, însă, unde a existat o anumită dominare de stânga (marxist-socialistă, ecologistă, social-democrată), asemenea deplasări sunt destul de semnificative. Cea mai eloventă este schimbarea ponderii anumitor termeni-cheie în definirea vocabularului social: cuvântul 'solidaritate' are o rezonanță din ce în ce mai slabă, în favoarea celui de 'conurență'. La fel, scăderea optimismului vizavi de posibilitatea schimbării sociale și politice, o tendință crescândă spre fatalism (tabelele 5, 6, 10, 11).

Alte trăsături ale acestei deplasări sunt desensibilizarea față de teme ale justiției și solidarității sociale, accentuarea nevoii de siguranță, plasarea în poziții înalte a decideratului de realizare a intereselor individuale. Scopurile sociale și politice sunt conservative sau conventionale, precum sporirea subvenționării și intervenției economice a statului, asigurarea economiei de piață (!), întărirea familiei. Scade implicarea în mișcări sociale și în mișcările ce vizează ideea de reformă socială, iar implicarea în politica studențescă a universităților e minimă în comparație cu perioadele anterioare.

Toate acestea pot să pară mai curând semne ale scăderii în pondere a ideologilor de proveniență socialistă și social-democrată. Numai că acestei atenuări îi urmează nu o întărire liberală, cum s-ar putea crede, ci una autoritarist-conservatoare și paternalistă. Golul apărut prin dezarticularea internațională a stângii nu este umplut printr-o preferință față de modelul societății civile, ci față de modelul statului autoritar și ubicuu.

Așa cum aminteam mai sus, deplasarea este mai evidentă la o analiză comparativă a facultăților (și, implicit, a zonelor de profesie ulterioară) sub aspectul opțiunilor față de orientările politice (și indicarea poziției proprii în spectrul stânga-

dreapta) și al orientărilor valorice (tabelele 2, 4, 8, 9, 11). În interiorul facultăților se lasă observată¹² o configurație a luărilor de poziție care corespunde la trei tipuri de democrați, în rândul studenților. Democrații principal-vehementi se găsesc în special în facultățile umane și sociale. Democrații moderati în facultățile reale (științe, științe aplicative, medicină), în vreme ce democrații convențional-formali în facultățile de drept, administrație publică și economie, în facultățile tehnice. Din rândul acestora se selectează și cei mai numeroși fani ai conservatorismului de filiație Botho Strauß. Ceea ce îi face pe cei din ultima categorie mai atrăgători pentru discursul național-conservator este loialitatea necritică și structurală față de legalismul formal și execuția oarbă, mărci ale unui ethos și ale unui tip cultural autoritar care poate fi pus în legătură, pe aceste canale, cu ideologia patriotismului german a ultimilor ani. Național-conservatorii și potențialii național-conservatori, prin prisma viitoarelor lor profesii, vor fi mai bine reprezentați pe scena politică și în sferele înalte ale deciziei economice și administrative, precum și în cele juridice și ale ramurilor industriale strategice și de înaltă calificare. Fenomenul este și mai pronunțat în universitățile și colegiile de specialitate din landurile estice decât în cele din vest, unde semnificația golului politic și urgența schimbării de elită politică și administrativă locală este cu mult mai acută.

O concluzie este, încă, prematură, iar un diagnostic preliminar, destul de riscant. Ceea ce se poate infera, totuși, este existența unei identificări crescândă a democraților convenționali și formali, din rândurile studenților, cu elemente ideologice, concepte, teme care sunt esențiale discursului național-conservator. Fenomenul circumscrică viitoarea elită conducătoare germană, tendință, dintr-o perspectivă mai largă, cu totul nedezirabilă și neliniștită.

Note și bibliografie

1. Luc Delattre, L'émergence d'un courant intellectuel de droite agite l'Allemagne, în *Le Monde*, vendredi 24 février 1995.
2. Die Kulturkritik der Neokonservativen in den USA und in der Bundesrepublik, în *Die Moderne - ein unvollendetes Projekt. Philosophisch-politische Aufsätze (1977-1990)*, Leipzig, Reclam Verlag, 1990, pp. 75-104.
3. cf Heimo Schwilk, *Geistlose Brandstifter. Die Kritiker von Botho Strauß proben das ideologische Rollback*, în *Die Zeit*, nr.11, din 13 ianuarie 1995.
4. In *Le Monde*, vendredi 24 février 1995.
5. Gero von Randow, *Postmodernes Wortklingel*, în *Die Zeit*, Nr.1, 30. Dezember 1994.
6. cf. Botho Straub, *Beginnlosigkeit*, Carl verlag, 1992.
7. Heimo Schwilk, *Die Zeit*, art.cit.
8. apud Luc Delattre, Le théâtre, scène majeure de débats de société et de politique în *Le Monde*, vendredi, 24 février 1995.
9. cf. Bernhard Sutor, *Nationalbewußtsein und universale politische Ethnik*, în *Aus Politik und Zeitgeschichte*, anexă a revistei *Das parlament*, volumul 10/95, 3. März 1995, pp. 75-104.
10. H. Simeaner, W. Daiber, T. Bargel, J.-U. Sandberger, *Datenalmanach zum Studentensurvey 1983 bis 1993*, Universität Konstanz, Sozialwissenschaftliche Fakultät, Arbeitsgruppe Hochschulforschung, Konstanz, März 1994.
11. Tino Bargel, *national-konservativer Gesinnungswandel der Studierenden?*, comunicare prezentată la Kongreß Rechtsextremismus und Fremdfeindlichkeit, Frankfurt/Main, 25-30 septembrie 1994.
12. Tino Bargel, *Studierende und Politik in vereinten Deutschland*, în *Aktuell: Bildung und Wissenschaft*, nr. 3, 1994.